

КОНСТИТУЦІЙНЕ ВТІЛЕННЯ АНТРОПОЦЕНТРИЗМУ В ДЕРЖАВНІЙ ВЛАДІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

CONSTITUTIONAL IMPROVEMENT OF ANTHROPOCENTRISM IN THE STATE AUTHORITY: THEORETICAL ASPECTS

Якимович Я.В.,

аспірант юридичного факультету
Ужгородського національного університету

Статтю присвячено аналізу теоретичного висвітлення конституційного втілення антропоцентризму в державній владі. Основний зміст дослідження викладений крізь призму поділу на людський чинник суб'єкта владних повноважень та його нормативне регулювання. Людський чинник визначається поняттями знання, уміння, навички, морально-психологічний, емоційний та фізіологічний стан та категорія свободи. Нормативне регулювання визначається статусом, гарантіями, правами, обов'язками, дискреційними повноваженнями, заборонами, обмеженнями, конституційною дієздатністю, колективним антропоцентризмом.

Ключові слова: конституція, людський чинник, нормативне регулювання, антропоцентризм, правовий статус, суб'єкт владних повноважень.

The article is devoted to the analysis of theoretical coverage of the constitutional embodiment of anthropocentrism in state power. The main content of the study is presented through the prism of division into a human factor of the subject of power and its normative regulation. The human factor is determined by the notions of knowledge, skills, abilities, moral and psychological, emotional and physiological status and freedom category. Normative regulation is determined by the status, guarantees, rights, duties, discretionary powers, prohibitions, restrictions, constitutional capacity and collective anthropocentrism.

Key words: constitution, human factor, normative regulation, anthropocentrism, legal status, subject of authority.

Постановка проблеми. А.А. Єзеров – один із небагатьох науковців, який наголошує на необхідності вивчення антропоцентризму в конституційному праві. Він вважає не виправданим підхід, згідно з яким наука конституційного права не досить досліджує соціальну поведінку суб'єктів владних повноважень, обмежуючи визначення правового статусу лише науковими тлумаченнями правових норм. Тільки ця наука здатна належно оцінити поведінковий елемент конституційних суб'єктів із правової точки зору. Тому перед конституційним правом, на думку цього автора, стоїть завдання вийти за межі констатації правового становища суб'єктів і звернути більше уваги на рушійні сили – потреби, інтереси, цілі, що й зумовлюють соціальну поведінку [5, с. 48].

Однак дослідження «поведінкового елемента» (антропоцентричний чинник) суб'єктів конституційного права, особливо, якщо це у рамках державної влади, на наш погляд, слід почати із тлумачення та класифікації формально визначених правил поведінки. Це зумовлено тим, що для правової держави повноваження, відносини та їх функціонування на вищому рівні встановлюються найперше регламентацією правових норм.

Стан досліджень. Підґрунтям для вивчення ідеї антропоцентризму в державному механізмі стали дослідження В.С. Бігуна, А.М. Шейна та Н.Г. Діденка. Визначення державного механізму крізь призму людини досліджують Ю.П. Лобода та Л.А. Горбунко. Проблема взаємин між державою та людиною окреслювали С.С. Чеботарьов, А.А. Єзеров, Г.М. Чумакова та інші. На визначенні місця людини в державі зосереджували увагу О.О. Чуб, А.С. Смілик, О.Я. Зубрицька та інші. Людський чинник у тих чи інших аспектах досліджували Н.К. Рашитова, Л.А. Пашко, Д.В. Вітер. Проблеми статусу (та її аспектів), дискреційні повноваження та їх вплив на державну владу торкалися Н.В. Янюк, Н.О. Рибалка, О.П. Євсєєв, П.В. Романюк, О.М. Ботнарченко, Ю.Г. Барабаш, Ю.В. Данилюк, М.Є. Черкас та інші.

Разом із тим у цій статті використано визначення, погляди та ідеї А.А. Єзерова, В.І. Шинкарука, А.А. Бурячка, Г.М. Гнатюка, О.М. Цільмака, В.Р. Ілька, Л.І. Петруха, І.М. Головка, А.М. Шейна, О.Г. Данільян, Л.Д. Байрачної, С.І. Максимова (вивчення людського чинника крізь призму притаманних характеристик та категорії сво-

боди), С.В. Ромашкіна, І.Й. Магновського, О.В. Зайчука, Р.С. Мельника, В.Ф. Погорілка, В.Л. Федоренка, О.С. Мельничука, Т.О. Коломийця, Ю.С. Шемшученка, Ю.О. Фігеля, С.Ю. Возгріна, А.В. Пасічника (нормативне втілення антропоцентризму на основі різних регуляторів поведінки).

Метою статті є висвітлення теоретичного аспекту конституційного втілення антропоцентризму на основі емпіричних характеристик людського чинника та його нормативне регулювання для статусу суб'єкта владних повноважень.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний огляд конституційного втілення антропоцентризму в державній владі, на наш погляд, слід відобразити крізь призму двох елементів. З одного боку, людини, її особистісних характеристик у поєднанні зі свободою дії, а з іншого боку, нормативного регулювання державновладного статусу того, хто реалізовує своє право на участь в управлінні державними справами в поєднанні із правовим втіленням свободи.

Людина характеризується цілою низкою ознак, що в своїй сукупності формують її індивідуальність та професіоналізм. Знання, уміння, навички, морально-психологічний, емоційний елемент, фізіологічний стан (вік, здоров'я) – це все аспекти людського чинника, які отримуються від народження як здібності та розвиваються у процесі життя.

Оскільки згаданими термінами в рамках цього дослідження визначається одне із ключових понять – людський чинник, то вважаємо за доречне їх дефініціювати. Таким чином, знання – це форма духовного засвоєння результатів пізнання [19, с. 213]. Уміння – знання, здатність робити що-небудь у належний спосіб, здобута у формі досвіду [15, с. 440]. Навички – дії, які в результаті багаторазового повторення стали автоматизованими [19, с. 403]. Морально-психологічний стан – явище, що зумовлене комплексом психічних процесів, станів і властивостей особистості та визначає її конкретний настрій [20, с. 21]. Емоційний стан – узагальнене поняття, що об'єднує емоції, емоційні переживання, які є реакцією особистості на зовнішні та внутрішні подразники [6, с. 29]. Фізіологічний стан – це стан, пов'язаний із функціонуванням організму та потрібний для його життєдіяльності [16, с. 836]. Загалом фізіологічний стан слід розуміти як вік, фізичну та психологічну (ментальну) дієздатність.

Реалізація людського чинника здійснюється через категорію свободи.

Як зазначає А.М. Шейна, категорія свободи є наповненням вольового, раціонального та ціннісного компонентів [21, с. 135]. Свобода проявляється через вибір особистістю певних мотивів. Між цими мотивами неодмінно має бути протиставлення, оскільки вони є варіантами різної поведінки. Сам по собі мотив слід вважати внутрішньою силою, яка впливає на поведінку людини. Він складається із спонукального елемента та адекватно сприйнятої основи, що відповідає особистим інтересам і переконанням. Внутрішній зв'язок між вибором і мотивами реалізується через волю та рішення. Воля означає усвідомлену цілеспрямованість на реалізацію власних намірів. Її змістовим наповненням є чуттєво-ціннісний компонент (прагнення, намагання) та раціональний компонент (обмірковування та оцінка). Наслідком прояву волі (крізь призму мотивів) стає рішення. Одночасно воно є результатом вибору та власне квінтесенцією самої свободи (Я.Я.). Свобода людини реальна, якщо існує можливість вибору, здібність його зробити [18, с. 324–326].

У сучасному суспільстві в результаті багаторазових конфліктів та масових порушень прав людини виник певний вид узгодженої свободи, яка є мірою можливої поведінки, тобто правом. Із цього приводу Андре Глюксман акцентував, що ідея права існує не тому, що ми знаємо, якою людиною має бути, але тому, що ми точно знаємо, якою вона бути не мусить (йдеться про негативні прояви свободи – Я.Я.) [3, с. 196].

Права людини – це простір, що забезпечує умови самореалізації та особисту автономію [3, с. 199]. Прояви свободи за межами цього простору часто призводять до суспільно негативних наслідків та порушення прав іншої людини. Шляхом узгодження відбувається обмеження свободи, реалізація людського чинника (знання, уміння, навички, творчий потенціал) отримує рамки та регламентований простір із можливостями, що забезпечує баланс між суспільними та приватними інтересами.

Свобода може втілюватися через: природне право та позитивне право. Природне право надається людині від її народження та проявляється через: право на свободу та особисту недоторканість, право на вільно обрану працю, право на свободу думки та слова, поглядів та переконань, вільний розвиток особистості, право на власність, безпеку та інші [14, с. 27]. Позитивне право у нашому розумінні – це міра можливої поведінки, надана людині державою, що реалізовується регламентованим шляхом у рамках держави. Сюди можна віднести політичні та економічні права, але для розкриття проблеми важливо виділити право громадянина на участь у державній владі, право на об'єднання в політичні партії та громадські організації, на письмове звернення та інші. Кожне із цих вищезазначених прав зафіксоване у конституціях сучасних держав.

Людина, користуючись правом, реалізовує власну свободу на свій розсуд. Якщо людина є громадянином держави, то їй може бути надано більше прав позитивного характеру.

Із цього моменту і починається основне теоретичне обрамлення антропоцентризму в державній владі. Громадянин, використовуючи своє право на участь у державних справах, отримує можливість набути нового статусу (це може бути посада президента, депутата в парламенті, члена уряду або судді суду загальної чи конституційної юрисдикції, оскільки саме вони є основними суб'єктами владних повноважень, які зафіксовані в більшості конституцій).

Із набуттям статусу особа набуває певних гарантій, прав та обов'язків. Окрім них, аналізуючи основний закон, можна також виділити дискреційні повноваження, заборони, обмеження, конституційну дієздатність та колективний антропоцентризм як прояв участі людини у державній владі.

Втілення статусу саме у цих аспектах дає змогу людині бути органічною частиною узгодженої конструкції (держави), яка здатна до розвитку за рахунок людських здібностей та потенціалу, творчого складника та антропоцентричного чинника загалом. Це перетворює індивіда із простого (особистість) гвинтика, який можна замінити будь-якої миті, на чинник, дії якого, вчинені з власних переконань, державної свідомості або особистої творчості, стають цінністю. Держава, своєю чергою, перетворюється із механізму, що (як і кожний механізм) своїми деталями та загальним функціонуванням схильний до зношення й остаточної зупинки, на організм, кожна частинка якого має свою автономію та здатна розвиватися, стаючи досконалішою у своєму функціонуванні.

Розглянемо детальніше елементи, що супроводжують статус людини (громадянина) в державній владі та базуються на регулюванні людського чинника.

Гарантії – це та частина статусу, яку отримує людина як переваги. Ідея гарантій, як зазначає І.Й. Магновський, характеризується усвідомленням суспільством природності прав і свобод людини; здатністю суспільства створити умови для самовизначення, самореалізації особи; забезпеченням особи її автономії та незалежності від будь-якого неправомірного втручання; спроможністю суспільства брати участь у формуванні органів державної влади та управління [8, с. 9].

Теоретично гарантії слід розглядати як «захист» прав і свобод, що ототожнюються (пов'язуються) з їх охороною та забезпеченням. Захист виникає, коли вони порушуються, охорона – це превентивний захід, що передусім захищає, а забезпечення – це створення умов, тобто поєднання захисту та охорони [8, с. 11]. Ці елементи науковці також називають спеціальними засобами, узагальнюючи юридичний (інструменти, закріплені законодавством, що носять юридичний характер) та організаційний складники (державний апарат, розподіл влади, робота спеціальних органів). Окрім них, гарантії доповнюються об'єктивними умовами економічного, політичного, ідеологічного, соціального та загальноправового змісту (принципи, правила законодавчої техніки, механізм реалізації, розвиток суспільства) [4, с. 537–539]. З нашої точки зору, гарантії, що стосуються статусного аспекту людини в державній владі, відображаються у нормах основного закону та регламентують:

- 1) ускладнену форму набуття відповідальності та припинення повноважень;
- 2) захист честі, гідності, незалежності, недоторканності, безпеки, професійного виконання обов'язків суб'єкта владних повноважень в особливий спосіб, зокрема забезпечення належних умов діяльності (праці);
- 3) специфічний спосіб формування органів державної влади (людина як чинник є гарантом результату/справедливості) та їхньої взаємодії;
- 4) строки виконання обов'язків (коли людина чинник);
- 5) особлива форма процедури взаємодії державних службовців із суспільством.

Окрім цього, слід звернути увагу на те, що предмет антропоцентризму у рамках гарантій може бути як об'єктом, коли захищаються права та інтереси посадовців (честь, гідність, належні умови праці), так і інструментом, за допомогою якого забезпечується законність та справедливість функціонування органів державної влади та прийнятих ними рішень.

Права – міра юридично можливої поведінки, що задовольняє інтереси особи. Вони так само залежать від волі суб'єкта, реалізуються від його бажання та належать йому [4, ст. 91]. Однак, на відміну від прав простої людини чи громадянина, елемент інтересу в застосуванні міри можливої поведінки для посадової особи наповнюється іншим змістом. Цей інтерес має більшу матеріальну основу та публічний характер. На відміну від приватного інтересу, який розвиває особистість, публічний інтерес розвиває суспільство та є поєднанням лише тих інтересів, які однаково мірою важливі для кожного його члена.

Барометром для публічних інтересів можуть бути зібрання, які свідчать про консенсус між владою і суспільством [9, с. 35–38]. Разом із тим свобода рішення залишається в руках однієї людини-посадовця, котра, на наш погляд, мусить мати елемент державної свідомості для реалізації права в суспільних інтересах.

У загальній теорії держави та права міра можливої поведінки класифікується на особисті права; політичні права; економічні; соціальні права; культурні права [4, с. 95]. Для суб'єкта публічної влади крізь призму конституції права втілюються через:

1) особистий вибір під час прийняття колективного рішення; 2) право взаємодії із іншими гілками, органами влади та вплив на них; 3) вплив на конкретні відносини публічного характеру та суспільний порядок. Також для посадовців можуть бути передбачені права, які не носять публічного характеру на тому ж рівні, що і вищезазначені, та все ж передбачаються основним законом: 1) можливість вільно використовувати соціальний захист професійних інтересів; 2) можливість припинити займатися діяльністю в органах публічної влади; 3) право на розвиток своєї особистості.

Обов'язки суб'єктів конституційно-правових відносин слід розуміти як нормативно визначену міру належної діяльності або поведінки учасників відносин. Таку належну поведінку В.Ф. Погорілко та В.Л. Федоренко розглядають у трьох формах: 1) утримання від заборонених дій; 2) здійснення конкретних дій чи утримання від конкретної поведінки; 3) обмеження у правах особистого, майнового чи організаційного характеру [13, с. 143].

Юридичні обов'язки мають такі особливості: 1) міра необхідної поведінки, яка є утриманням від порушення заборон та необхідністю виконувати зобов'язання; 2) покладаються з метою задоволення інтересів уповноважених осіб (йдеться про публічні інтереси суб'єктів владних повноважень – *Я.Я.*); 3) закріплені правовою нормою; 4) покладаються як на всіх осіб, що проживають на території держави, так і тих, які є її громадянами; 5) гарантуються державою шляхом встановлення відповідальності [4, с. 94].

У рамках нашого дослідження вважаємо за доцільне розглядати поняття обов'язку у формі здійснення конкретних дій та утримання від конкретної поведінки. На основі цього підходу в конституціях міру необхідної поведінки відображено як: 1) обов'язок, пов'язаний із публічною, професійною та соціальною поведінкою суб'єктів владних повноважень; 2) обов'язок, пов'язаний із переконаннями (патріотичними, громадянською позицією); 3) обов'язки, пов'язані із впливом на інших суб'єктів владних повноважень, взаємин із ними та їх функціонування; 4) обов'язки, пов'язані із врегулюванням суспільних відносин.

Виходячи із вищенаведеного, обов'язки можна поділити на дві групи.

Перша група обов'язків має загальний характер для всіх державовладних суб'єктів (суддів загалом чи депутатів парламенту). Сюди належить поведінка, що носить більш антропоцентричне забарвлення; вона цілком залежить від волі та переконань людини (знань, умінь, навичок, досвіду в цілому). Друга група обов'язків відображається через повноваження та наповнена прикладами, коли людина виступає гвинтиком і складником системи стримування і противаг. Цій групі притаманні чітко визначені суб'єкти у процесі їх функціонування (президент, прем'єр-міністр, спікер парламенту) та норми, згідно з якими суб'єкт зобов'язаний без можливості вибору підписати акт, проконтролювати дію чи подати відомості (інформацію). Різниця полягає в тому, що простий обов'язок (перша група) відповідає на запитання: «*як робити?*», а обов'язок крізь призму повноважень (друга група) відповідає на запитання: «*що треба робити?*».

Повноваження в антропологічному розумінні є частиною статусу. Теоретичне розуміння таких повнова-

жень розкривається через нерозривне поєднання прав та обов'язків. Існування обов'язків спонукає до використання права (як міри можливої поведінки – *Я.Я.*) і, навпаки, маючи можливість вільно користуватися правами, суб'єкт виконує або дотримується обов'язків. Також повноваження визначають межі можливої та належної поведінки суб'єктів публічної адміністрації (публічних відносин – *Я.Я.*) [9, с. 185–187]. Незважаючи на це, вважаємо, що фундаментальною основою повноважень виступає обов'язок, тобто те, що суб'єкт має виконати. Право у цьому разі має похідний характер, оскільки прийняття рішення, елемент «вибору» є результатом необхідної поведінки (обов'язку).

В адміністративному праві повноваження можуть розкриватися на основі таких визначень, як адміністративний розсуд та дискреційні повноваження. Адміністративний розсуд – це визначений нормами права ступінь суб'єктивної свободи у публічній адміністрації (відносинах чи управлінні – *Я.Я.*), що надається з метою прийняття оптимального рішення у справі. Ця свобода для прийняття оптимального рішення може мати три різновиди. До першого (імперативний) належать норми матеріального права, що дають змогу вибрати один із можливих варіантів поведінки. До другого різновиду (диспозитивний) належать норми, що дають змогу діяти на власний розсуд, а до третього (інтерпретаційний) належить прийняття рішення на підставі норм, що містять не конкретні поняття («доцільність», «необхідність», «з важливих підстав»).

Дискреційні повноваження (*франц. discretionnaire* – залежний від власного розсуду [10, с. 215]) – це повноваження щодо реалізації розсуду, коли вони не передбачають обов'язку узгоджувати рішення з іншими суб'єктами. Комітет міністрів Ради Європи із цього приводу видав Рекомендацію R80 (2) «Щодо здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами», зобов'язавши нею адміністративний орган мати чіткі цілі; дотримуватися об'єктивності та неупередженості; дотримуватися принципу рівності перед законом; підтримувати баланс між можливими несприятливими наслідками рішення для прав, свобод, інтересів та цілями, які воно переслідує; дотримуватися розумних строків прийняття рішення; послідовно застосовувати загальні адміністративні вказівки, беручи до уваги обставини кожної справи; надавати доступ до адміністративних вказівок приватним особам; надавати пояснення щодо відступу від вказівок; дискреційні акти підлягають контролю щодо законності з боку суду та інших органів; контролю підлягає також бездіяльність органу; суд та інший контролюючий орган мусить мати доступ до інформації, на основі якої приймають рішення [7, с. 40–43].

Антропоцентричний зміст дискреційних повноважень (адміністративний розсуд та дискреційні повноваження в рамках нашого дослідження ототожнюємо) полягає в елементі розсуду, що застосовується під час прийняття рішення. Розсуд є ядром дії людського чинника. У ньому проявляються знання, уміння, навички, досвід, творчість та інші елементи особистості суб'єкта владних повноважень. Не може бути більшого джерела впливу людини на публічну владу, ніж через дискреційні повноваження.

Цей вид повноважень залежно від суб'єкта та його функцій у сучасних основних законах проявляється через регулювання: 1) керівництва та контролю колегіального органу; 2) представницьких повноважень та взаємодії на міжнародному рівні; 3) розв'язання питань законодавчого характеру; 4) взаємодії із суспільством; 5) взаємодії із органами державної влади, впливу на їхню організацію, створення нових органів, призначення на державні посади; 6) суспільних ситуацій із особливою специфікою.

Заборонами визначаються норми, що характеризуються встановленням у своїй диспозиції обов'язку утримання від вчинення певних дій [22, с. 449]. Обов'язок – це міра поведінки, яку необхідно виконувати, а заборона означає

поведінку, яку виконувати не дозволено. Однак елемент обов'язку в структурі заборони означає зобов'язання індивіда (групи індивідів) як конкретне практичне завдання. Важливим аспектом заборони є те, що з антропоцентричної точки зору езотеричним змістом зобов'язання виступає внутрішня настанова людини чинити відповідно до моральних норм. При цьому важливими є самопримус та вольове зусилля. Без цих елементів забороняюча норма не буде повноцінною, оскільки втрачається цінність свободи волі. Дія, вчинена внаслідок примусу (зовнішнього – Я.Я.), не має етичного значення. Нівелюється цінність особистості, повага до гідності, утвердження гуманізму, що врешті-решт є порушенням стандарту життя (прав людини) [23, с. 442, 449]. Забороняюча норма у демократичній державі стає апогеєм, квінтесенцією добровільної відмови людини від приватного інтересу на користь публічних позитивних вимог і прагнень (це також стосується й обов'язку). Всі норми-заборони в конституційному праві мають прив'язку до людського чинника крізь призму згоди суб'єкта владних повноважень на добровільну відмову від певних можливостей, що притаманні простому громадянину.

У сучасних основних законах заборони проявляються через норми, які не дають змогу займатися іншою роботою, ніж тією, на яку було вибрано особу (за винятком викладацької, наукової та творчої, що з нашої точки зору є цілком правильно, оскільки це забезпечує розвиток особистості і, своєю чергою, з антропоцентричної точки зору може мати позитивний вплив на тенденції розвитку держави); для окремих категорій службовців забороняється займатися політичною чи соціальною роботою (її певними видами); не дозволяється отримувати прибуток із іншого джерела, ніж те, яке передбачене законом; забороняється обіймати посаду одній і тій самій людині більше, ніж два строки поспіль; забороняється передавати свої повноваження іншій особі.

На відміну від заборон, які не дають змогу виконувати ті чи інші дії, **обмеження** залишають всі права, але припиняють можливість їх реалізації. Обмеження можуть бути добровільними та вимушеними. За добровільних людина відмовляється від здійснення прав, а вимушені застосовуються залежно від зовнішніх обставин. Обмеження можуть стосуватися часткового позбавлення правореалізації та такого, що унеможливає використання права в цілому. Конституційний Суд України в рішенні від 8 квітня 2015 року №3-рп/2015 зазначає, що обмеження прав і свобод має ставити легітимну мету, зумовлену суспільною необхідністю, пропорційністю та обґрунтованістю. У разі обмеження законодавець зобов'язаний запровадити таке регулювання, що дасть змогу оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію необхідного права без порушення його сутнісного змісту (хоча цей аспект, згідно з рішенням, стосується обмеження права на судовий захист, але його цілком можна застосувати за аналогією – Я.Я.) [17].

Обмеження у правах для суб'єкта публічної влади є необхідністю, оскільки, як зазначає Ісає Берлін, повна свобода для сильних і талановитих несумісна із правом на гідне існування для слабких і менш здібних. Свободу інколи потрібно обмежувати, щоб нагодувати голодних, одягнути не одітих, не посягати на свободу інших, здійснювати справедливість [2, с. 52]. У рамках конституційних норм обмеження здійснюються за рахунок несприятливих наслідків. Не вважаючи на те, що між заборонами і обмеженнями можна провести паралелі, основна різниця простежується у формулюванні: якщо заборони прямо вказують на недозволеність дії, то обмеження передбачають негативний наслідок. У суб'єкта владних повноважень залишається можливість реалізувати своє право (яке є здебільшого природним та не може бути відібраним), однак реалізація призводить до втрати повноважень. За інших

обставин наслідки такої реалізації у поєднанні із публічними повноваженнями порушили б баланс між публічними та приватними інтересами, що вплинуло б на суспільну справедливість.

Таким чином, згідно з нормами основного закону громадянин втрачає можливість реалізовувати право на участь у публічній владі, якщо змінюється громадянство; у разі зміни форми діяльності чи отримання альтернативних джерел заробітку (саме в цьому разі норма не просто забороняє, але і санкціонує негативні наслідки); вчинення дій несумісних із обійманою посадою; невчинення передбачених повноваженнями (посадою) дій; в окремих випадках у разі зміни ідеологічних поглядів.

Конституційна дієздатність або здатність особи до дії. Із теоретичної точки зору дієздатність особи – це можливість реалізувати свої права та обов'язки [12, с. 465]. Ця можливість стає критерієм для визначення зрілості волі чи готовності приймати рішення. Цій формі правосуб'єктності притаманні такі особливості: 1) моменти (умови – Я.Я.) виникнення і припинення, зумовлені законодавством; 2) специфічні юридичні факти можуть бути причиною зміни обсягу чи втрати дієздатності; 3) неможливість заміщення відсутньої дієздатності дієздатністю іншої особи.

Для юридичної особи воля формується завдяки організаційній єдності, автономності, майновій відокремленості. Для фізичної особи дієздатність відображається через вік [11, с. 60–62]. Разом із тим для громадянина, який прагне реалізувати своє право на участь у державних справах, статус (гарантії, права, обов'язки та інше) супроводжується складнішими вимогами дієздатності. У основному законі вони можуть відображатися через: 1) належність до держави; 2) вік; 3) активне виборче право; 4) ценз осілості; 5) вимоги, пов'язані із деліктоздатністю; 6) знання мови; 7) наявність освіти; 8) наявність кваліфікованості та досвіду роботи; 9) вимоги крізь призму моральності (притаманні деяким категоріям посад); 10) елемент дієздатності із точки зору психологічного стану; 11) дієздатності на основі здоров'я. Ці умови є підґрунтям для антропоцентризму ще до моменту набуття громадянином державновладного статусу. Хоча вимоги уніфіковані, але кожний досвід чи кваліфікація (навіть у конкретній сфері) є різними для особистості. Віковий ценз та ценз осілості – це гарантії того, що рішення прийматимуться на основі досвіду та знань, необхідних для захисту інтересів визначеного суспільства.

Утім, якщо за основу не буде взята людина (крізь призму особистості), то будь-яка форма дієздатності для організації публічної влади втрачає свій зміст. Просте виконання публічновладних функцій у цьому разі буде можливим і для людей, які зовсім не відповідають критеріям дієздатності (їхня правоздатність перейде в рутинний автоматизм).

Колективний антропоцентризм. Основна кількість органів державної влади носить колегіальний характер. Рішення приймається більшістю за згоди членів органів. Описаних вище елементи правового статусу суб'єкта владних повноважень здебільшого спрямовані на регулювання його поведінки. Ними забезпечуються належні умови праці та життєдіяльності (заохочувальний елемент), можливості та необхідності, реалізація власного розсуду, недозволеність та санкціонованість певних дій, а також специфіка доступності до владних можливостей.

Колективний антропоцентризм у нормах основного закону спрямований не на регулювання, а на застосування антропоцентричного (поведінкового) чинника. Колективність означає сукупність учасників, об'єднаних метою досягти згоди. Антропоцентричний елемент означає, що колективне рішення стане результатом усвідомленого вибору автономного та незалежного учасника. У такий спосіб досягається справедливе рішення. Цей вид антропоцен-

тризму, на наш погляд, характеризується такими ознаками: реалізується у частині функціонування держави (тобто не спрямоване на індивідуальну особу); застосовується з метою досягнення якомога справедливішого рішення; потребує згоди всіх учасників та спільних пошуків рішень; має конфронтаційний фундамент; не передбачені законодавством спільні дії учасників можуть призвести до негативних наслідків функціонування самого органу.

В основному законі колективний антропоцентризм проявляється через: 1) вимоги про узгодження позицій під час формування державної влади; 2) вимоги щодо узгодження позицій під час ліквідації органів державної влади; 3) вимоги, пов'язані з узгодженням під час прийняття рішення; 4) передбачення можливих негативних наслідків, що є результатами як неузгоджених, так і узгоджених дій. Слід зазначити, що в деяких аспектах норми колективного антропоцентризму та норми-гарантії можуть повторюватися. Це пов'язано із використанням колективного антропоцентризму як інструменту гарантування певних стандартів та якостей життя.

З огляду на вищезазначений аналіз елементів, пов'язаних із людиною в державній владі, ми можемо провести на їхній основі дві прямі. Перша починається від людського чинника, котрий на ґрунті знань, умінь, навичок, фізіологічних та психологічних особливостей, крізь призму свободи, втілюється через природне право.

Останнє реалізується у державовладних відносинах шляхом захисту людського чинника та забезпечення стабільного розвитку особистості. Це можливо завдяки поєднанню правової свободи і гарантії у процесі виконання суб'єктом своїх повноважень (право займатися науковою, викладацькою та творчою діяльністю та право на захист службовця і членів його сім'ї). Разом із тим деякі можливості природного права отримують також низку обмежень та заборон, що застосовуються для забезпечення збалансованої справедливості між приватними та публічними інтересами.

Фундамент природного права (свобода та особиста недоторканість, можливість вільно обирати працю, свобода думки та слова, поглядів та переконань) у позитивному праві та державному функціонуванні не зникає, а набуває нових рис та масштабів. Наприклад, звернення простої людини до органу державної влади може призвести до наслідків індивідуального характеру, а звернення особи, наділеної державноправовим статусом, веде до наслідків навіть нормативного характеру. Відповідальність у державному статусі значно вища, обов'язки складніші та вимоги до особи мають інший рівень. Разом із тим гарантії, які супроводжують статус, дають змогу впевненіше виконувати повноваження.

Друга пряма бере свій початок також від людського чинника, однак у цьому разі захист свободи природним правом компенсується конституційними вимогами дієздатності та дискреційними повноваженнями. Дискреційність дає змогу ефективно застосовувати творчість особи як гармонійне поєднання знань, умінь та навичок, а вимоги дієздатності стають гарантіями належної якості такого поєднання. За цих умов акцент ставиться тільки на людину як органічний складник державної влади.

Ці напрями не роздільні між собою. Вдало доповнюючи один одного, вони дають змогу використовувати творчість у повноваженнях, забезпечуючи при цьому належні умови праці та застосування невід'ємних прав і свобод людини. У такий спосіб конвергенція першого і другого напрямку найефективніше задіє антропоцентричний елемент у процесі функціонування державної влади та впливу на її розвиток.

Висновки. У результаті проведеного дослідження теоретичного втілення антропоцентричного чинника в конституційному праві ми дійшли таких висновків.

По-перше, тенденції розвитку суспільства та державної влади зумовлюють необхідність у формуванні нових

підходів, що стануть фокусом вивчення сучасного конституційного права. Вони є межею між соціальною поведінкою суб'єктів публічно-владних повноважень та її нормативним регулюванням. Вважаємо, що результати досліджень базових елементів публічних структур дадуть змогу створювати нові методи взаємодії органів державної влади між собою та суспільством, ефективно застосовувати антропологічну експертизу законодавства, удосконалюючи останнє.

По-друге, теоретично для відтворення людського чинника в конституційному праві мають бути задіяні принаймні два елементи: людина з її особистісними характеристиками та нормативне відображення суб'єкта владних повноважень в основному законі.

По-третє, людський чинник втілюється через знання, уміння, навички, морально-психологічний, емоційний та фізіологічний стан особистості. Реалізується через категорію свободи. Завдяки вищезазначеному особа може взаємодіяти зі світом, реалізувати себе, жити та функціонувати.

По-четверте, елемент свободи носить у своїй конструкції компонент вибору, волі та рішення, що є невід'ємними для суб'єкта владних повноважень. Однак свобода у суспільстві потребує обмеження, проявом чого може бути тільки право як міра можливої поведінки. Своєю чергою право дивергується на таке, яке застосовує людина для своєї життєдіяльності (природне право), і таке, яке застосовується в рамках держави для виконання повноважень (позитивне право).

По-п'яте, громадянин, маючи природне право займатися будь-якою працею на власний вибір, також реалізує право на участь у державних справах, а в процесі здобування правовий статус суб'єкта владних повноважень, що супроводжується гарантіями, правами, обов'язками, дискреційними повноваженнями, заборонами, обмеженнями, конституційною дієздатністю та колективним антропоцентризмом (участь у прийнятті колегіальних рішень).

По-шосте, нормативне регулювання людського чинника у державній владі здійснюється через гарантії, які забезпечують захист прав і свобод та їхню охорону; право як міру можливої поведінки, що реалізується суб'єктом владних повноважень (котрий наділений елементом державної свідомості) в інтересах, які носять публічний характер; обов'язки – це міра необхідної поведінки, що втілюється через здійснення чи утримання від здійснення конкретних дій і можуть бути спрямовані на індивідуальну поведінку суб'єкта як особистості та на дії суб'єкта як частинки державної організації; дискреційні повноваження, які здійснюються на власний розсуд, що є проявом людського чинника і формує антропоцентричність повноважень; заборони, що виступають поведінкою, недозвеною для виконання. У рамках державної влади вони є добровільною відмовою особи від вчинення дій, котрі могли б порушити баланс суспільної справедливості; обмеження, які дають змогу реалізувати всі права, але передбачають негативний наслідок для виконання повноважень у публічній владі; конституційну дієздатність, що є вимогами, котрим має відповідати людина для реалізації свого права на участь у публічній владі; колективний антропоцентризм, що спрямований на застосування людського (поведінкового) чинника для досягнення справедливого рішення шляхом узгодження та пошуку колегіального консенсусу.

По-сьоме, із поєднання людського чинника та його нормативного регулювання можна виділити два напрями взаємодії. Перший реалізується через природне право (недоторканість, свободу слова) суб'єкта владних повноважень, надаючи йому можливості та захист, обмежуючи свободу, а другий забезпечує прояв людського чинника через дискреційні повноваження та конституційну дієздатність. Ці два напрями у своїй сукупності дають змогу людині у рамках державної влади бути захищеною та ефективно реалізувати свій потенціал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. 2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Возгрін С.Ю. Межі свободи та заборона обмеження прав і свобод людини: національно-правовий та міжнародно-правовий аспекти. Національний вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2013. № 6-3. С. 51–54.
3. Данільян О.Г. Філософія права: навчальний посібник / О.Г. Данільян, Л.Д. Байрачна, С.І. Максимов. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 272 с.
4. Зайчук О.В. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
5. Єзеров А.А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні. Одеса: Юридична література, 2008. 240 с.
6. Ілько В.Р. Медичні аспекти призначення та проведення комплексної судової психолого-психіатричної експертизи короткочасних афективних станів / В.Р. Ілько, А.В. Каціщев, В.Б. Первомайський. Архів психіатрії. 2008. Т.14, № 2. С. 29–32.
7. Коломиєць Т.О. Адміністративне право України. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
8. Магновський І.Й. Гарантії прав і свобод людини та громадянина в праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.01 «теорія та історія держави і права; теорія політичних і правових вчень». Київ, 2003. 22 с.
9. Мельник Р.С. Загальне адміністративне право: навчальний посібник. / Р.С. Мельник, В.М. Бевзенко. Київ: Ваіте, 2014. 376 с.
10. Мельничук О.С. Словник іншомовних слів. Київ: Головна редакція УРЕ, 1974. 775 с.
11. Пасічник А. Сутність та особливості адміністративної дієздатності. Юридична Україна. 2010. № 1. С. 59–63.
12. Погорілко В.Ф. Конституційне право України. Академічний курс: Підручник: У 2 т. Т.1 / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко. Київ: ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2006. 544 с.
13. Погорілко В.Ф. Конституційне право України / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко. Київ: КМТ, Видавництво Ліра, 2011. 532 с.
14. Ромашкін С.В. Визначення права школою природного права. Правова держава. 2005. № 8. С. 24–28.
15. Словник української мови / За ред. А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк. Київ: Видавництво «Наукова думка», 1979. Т.10. 658 с.
16. Українсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник: А–Я / Укладачі Л.І. Петрух, І.М. Головка. Київ: ВСВ «Медична», 2015. 968 с.
17. Фігель Ю.О. Теоретичні аспекти обмеження прав людини. 2016. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/32997/1/58-357-361.pdf>. Ст. 359–360.
18. Філософія: підручник для вищої школи. Харків: Прапор, 2004. 736 с.
19. Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарук. Київ: Головна редакція УРЕ, 1986. 800 с.
20. Цільмак О.М. Стабілізація морально-психологічного стану працівників спеціальних підрозділів ОВС – це запорука ефективності здійснення ними службово-бойової діяльності. Південноукраїнський правничий часопис. 2014. № 4. С. 20–22.
21. Шейна А.М. Філософсько-правові засади принципу демократизму в праві: дис. канд. юр. наук: 12.00.12. Львів, 2016. 217 с.
22. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія. / Ю.С. Шемшученко (голова редколегії). Київ: «Укр. енцикл.», 1998. Т2: Д–Й. 1999. 744 с.
23. Шинкарук В.І. Філософський енциклопедичний словник. / В.І. Шинкарук (голова редколегії). Київ: «Абрис», 2002. 742 с.